

**ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ:
ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ****INSTITUTE OF MEDIATION IN THE MODERN SOCIO-LEGAL AREA:
THEORETICAL AND CONCEPTUAL ASPECT**

**Басенко Р.О., к.п.н., доцент,
завідувач кафедри правознавства та фінансів,
заступник директора з науково-педагогічної роботи,
міжнародної та грантової діяльності**

*Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

**Шаравара Р.І., к.е.н., доцент,
професор кафедри правознавства та фінансів, перший заступник директора**

*Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

Аванесян Г.М., доцент кафедри правознавства та фінансів

*Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

У дослідженні проаналізовано окремі теоретико-концептуальні та практичні аспекти інституту медіації як інноваційного інструмента вирішення спорів та врегулювання конфліктів у сучасному суспільно-правовому просторі. Зокрема проаналізовано сучасні теоретичні підходи до аналізу феномену медіації як альтернативного способу вирішення правових конфліктів, окреслено думки вчених і практиків щодо основних переваг, а також перспективних напрямів розвитку медіаційних практик, досліджено сучасні моделі та форми медіації, а також особливості їх трансформацій відповідно до вимог часу.

Констатовано, що філософія альтернативного способу вирішення конфліктів полягає у відмові від антагоністичного та конфронтаційного способу мислення сторін, зосередженні не на протистоянні, а на вирішенні конфлікту чи непорозуміння. Наголошено, що сучасні дослідники розглядають медіацію не лише як правовий, але насамперед як комунікативний, соціально-психологічний, емоційний процес взаємодії між суб'єктами конфлікту та медіатором.

Представлено авторську модель медіаційного процесу за такими теоретико-концептуальними кластерами: 1) цільово-стратегічний, який передбачає мету медіації як вирішення конфлікту, суперечки, які виникли між учасниками суспільних відносин або правовідносин; 2) розвідально-аналітичний, який передбачає роботу медіатора зі змістом конфлікту, його учасниками, визначення медіабельності проблеми; 3) організаційно-комунікативний, який передбачає проведення медіаційного процесу між сторонами конфлікту та третьою стороною – медіатором за допомогою правових, емоційно-психологічних, комунікативних та інших засобів ведення перемовин; 4) консенсусно-легітимізаційний, який передбачає знаходження компромісу, укладання угоди та визнання (легітимізацію) її положень усіма сторонами конфлікту.

Названо та проаналізовано ознаки медіабельності проблеми: відсутність заборони на проведення медіаційного процесу; відповідність предмету спору принципам моралі та правового регулювання; готовність сторін до перемовин та потенційного примирення; відсутність заборони зі сторони закону щодо врегулювання конфлікту шляхом укладання угоди; до критеріїв медіабельності також віднесено: легітимність, законність, спеціальну правосуб'єктність, наявність дискреційних повноважень, добровільність, компетенційні межі, перспективи дієвості медіаційної угоди. Виявлено, що у зарубіжній правовій традиції процес медіації базується на принципах добровільності, конфіденційності, непримусовому характері тощо.

Зроблено висновок про те, що упровадження медіації як альтернативного способу вирішення конфліктів, без сумніву, є яскравою ознакою демократії, гуманізації суспільних відносин, а також свідчить про високий рівень цивілізаційного розвитку суспільства.

Ключові слова: медіація, медіаційні практики, альтернативне вирішення конфліктів, медіатор, принципи медіації, євроінтеграція.

The study analyzed separate theoretical-conceptual and practical aspects of the institution of mediation as an innovative tool for dispute resolution and conflict resolution in the modern social and legal space. In particular, modern theoretical approaches to the analysis of the phenomenon of mediation as an alternative way of resolving legal conflicts were analyzed, the opinions of scientists and practitioners were outlined regarding the main advantages, as well as prospective directions of the development of mediation practices, modern models and forms of mediation were investigated, as well as the peculiarities of their transformations in accordance with the requirements of the time.

It was established that the philosophy of an alternative method of conflict resolution consists in abandoning the antagonistic and confrontational way of thinking of the parties, focusing not on confrontation, but on resolving the conflict or misunderstanding. It is emphasized that modern researchers consider mediation not only as a legal, but primarily as a communicative, socio-psychological, emotional process of interaction between the conflict subjects and the mediator.

The author's model of the mediation process is presented according to the following theoretical and conceptual clusters: 1) target-strategic, which foresees the goal of mediation as a resolution of conflict, disputes that have arisen between participants in social relations or legal relations; 2) investigative and analytical, which involves the mediator's work with the content of the conflict, its participants, determining the mediability of the problem; 3) organizational and communicative, which involves conducting a mediation process between the parties to the conflict and a third party – a mediator using legal, emotional-psychological, communicative and other means of negotiation; 4) consensus-legitimizing, which involves finding a compromise, concluding an agreement and recognizing (legitimizing) its provisions by all parties to the conflict.

The signs of the mediability of the problem are named and analyzed: the absence of a ban on conducting the mediation process; compliance of the subject of the dispute with the principles of morality and legal regulation; readiness of the parties for negotiations and potential reconciliation; the absence of a prohibition by the law regarding the settlement of the conflict by concluding an agreement; the criteria of mediability include: legitimacy, legality, special legal personality, availability of discretionary powers, voluntariness, competence limits, prospects for the effectiveness of the mediation agreement. It was revealed that in the foreign legal tradition, the mediation process is based on the principles of voluntariness, confidentiality, non-coercive nature.

It was concluded that the introduction of mediation as an alternative way of resolving conflicts is, without a doubt, a bright sign of democracy, humanization of social relations, and also indicates a high level of civilizational development of society.

Key words: mediation, mediation practices, alternative conflict resolution, mediator, principles of mediation, European integration.

Сьогодні не потребує додаткової аргументації думка про необхідність радикального реформування судової системи. Нарікання викликають не лише етико-моральні (деонтологічні) аспекти діяльності окремих представників суддівської мантії, але й загалом значні недоліки у функціонуванні судового апарату, громадяни зазнають чималих незручностей під час проходження всієї процедури судового розгляду справ. Така ситуація, без сумніву, актуалізує перспективи інституту медіації як інноваційного та мобільного інструменту вирішення конфліктів без звернення до суду. В Україні, попри те, що концепція медіації вже набула значного суспільного резонансу, все ж недостатньо розроблені її як теоретичні засади, так й недостатньо зроблено практичних кроків щодо упровадження медіації в суспільно-правовий простір. Відтак аналіз теоретико-методологічних засад розвитку медіації становить вагомий інноваційний потенціал для розвитку сучасних суспільних відносин.

Цілком закономірно, що в сучасному суспільстві проблематика розвитку та функціонування інституту медіації привертає все більше уваги науковців, юристів, фахівців сфери модернізації законодавства. З-поміж дослідників окремо виділимо А. Анцупова, В. Баранова, О. Бєлікова, О. Боброву, Н. Бондаренко-Зелінську, С. Борисова, Г. Брука, С. Васильчака, А. Горову, В. Жмудь, В. Землянську, Г. Зера, Г. Єрмоєнко, С. Калашникову, Р. Ковалю, Н. Леннуара, К. Михайлову, Ю. Михальського, Н. Осипову, І. Панову, Т. Подковенко, Ю. Притику, О. Спектра, А. Шипилова та інших. У той же час, стрімке поширення медіаційних практик та їхня актуальність у вирішенні як приватних, так і суспільних конфліктів, вимагає розширення теоретичних напрацювань.

Мета дослідження полягає в аналізі теоретико-концептуальних і практичних аспектів впровадження інституту медіації як інноваційного інструмента вирішення спорів та врегулювання конфліктів у сучасному суспільно-правовому просторі. Насамперед необхідно проаналізувати сучасні теоретичні підходи до аналізу феномену медіації як альтернативного способу вирішення правових конфліктів. Також важливо навести думки вчених і практиків щодо основних переваг, а також перспективних напрямів розвитку медіаційних практик. Нарешті цінним буде аналіз сучасних моделей і форм медіації, а також особливостей їх трансформацій відповідно до вимог часу.

Аналізуючи правову природу, суспільні умови, концептуальні принципи та особливості упровадження інституту медіації в сучасний суспільно-правовий простір слід звернути увагу на те, що медіація виступає одним і основних засобів альтернативного вирішення спорів та конфліктів у різних сферах життя: правовій, сімейній, економічній, соціальній тощо. Важливо підкреслити, що розвиток медіаційних практик насамперед обумовлений кризовим станом судової системи, з-поміж ознак якої можна назвати надмірну формалізованість та бюрократизацію судової процедури; ризики корупційної діяльності; значні витрати на судовий збір, а також довгу тривалість судової процедури. Слід відзначити, що медіація як альтернативний спосіб вирішення суперечок та конфліктів виборює лідерські позиції за рахунок значних переваг, як-от нейтральність та неупередженість медіатора; добровільність участі в медіаційному процесі; конфіденційність та рівноправність усіх учасників медіації, зокрема конфліктуючих сторін, а також третьої сторони – медіатора, який є спрямовуючою силою в досягненні порозуміння [1, с. 11].

Цінною перевагою медіаційного інструменту є те, що такий альтернативний спосіб вирішення спорів може бути успішно імплементований у будь-яку правову систему, адже потенційна можливість розв'язання суперечок звісно не залежить від специфічних особливостей певної правової системи. Більше того, філософія медіації відповідає природному стану речей, є універсальною та іманентною

прагненням суб'єктів суспільних відносин досягати вирішення будь-якого конфлікту [2, с. 159].

Уважається, що першовідкривачем ідеї медіації є Сполучені Штати Америки (Паундська конференція, 1979 рік), в яких на сьогодні найактивніше впроваджується система альтернативного вирішення конфліктів. Більше того, медіація вже є істотним складником загалом американської правової системи, а можливості її використання для вирішення суперечок у різних сферах суспільного буття лише розширюються та теоретично збагачуються. Цілком закономірним стало поширення медіації у європейському правовому полі, де медіатори вже активно набувають певних спеціалізацій (сімейна медіація, бізнес-медіатори тощо) [3, с. 36].

Загалом медіаційні практики можуть бути застосовані у низці сфер суспільної діяльності. Особливого поширення сьогодні набуває медіація у сімейній сфері, де вона виступає не лише альтернативним судовому способом вирішення конфлікту, але й певним інструментом збереження рівня відносин між подружжям. Не меншого значення має медіація й у фінансово-економічній сфері. Мова йде про вирішення конфліктів як між бізнес-партнерами, так й у комерційній сфері (приміром між кредитором і позичальником) [7, с. 56].

Загалом, як зазначалося вище, практики альтернативного вирішення конфліктів та суперечок почали активно використовуватися у США під терміном «Alternative Disput Resolution» (ADR). Тамтешні правники позначали ним гнучкі, ефективні та неформалізовані методики і технології розв'язання конфліктів та трудових спорів. Поява таких технологій у США теж була обумовлена складністю та бюрократизованістю судових процедур. Американські фахівці виокремлювали кілька підходів до розуміння альтернативного способу, насамперед за критерієм суб'єктів, до яких власне й була альтернативною відповідна методика: по-перше, мова йшла про будь-які інші форми, методи та технології вирішення конфліктів, крім судової системи та офіційного правосуддя; по-друге, під альтернативністю розуміли й діяльність власне суддів, які мають можливість сприяти завершенню конфлікту між сторонами; по-третє, до інноваційних альтернативних форм відносили й арбітраж [4, с. 150].

Цікаво відзначити, що сучасна дослідниця Н. Бондаренко-Зелінська розглядає альтернативні способи вирішення конфліктів як інструменти, які сприяють розв'язанню спорів поза системою формального правосуддя. Традиційно такі практики здійснюються приватними установами, приватними медіаторами та ґрунтуються на системі взаємопов'язаних принципів як-от конфіденційність, рівноправність, неупередженість, добровільність, диспозитивність, нейтральність тощо [5, с. 183].

Важливо відзначити, що філософія альтернативного способу вирішення конфліктів полягає у відмові від антагоністичного та конфронтаційного способу мислення сторін, зосередженні не на протистоянні, а на вирішенні конфлікту чи непорозуміння, що виникли. У розподіленні ролей цінним є те, що медіатор як третя сторона, позбавлений права вирішити конфлікт, але має чималі можливості у налагодженні комунікативної та смислової взаємодії між усіма учасниками медіаційного процесу [6, с. 50].

Сучасні дослідники розглядають медіацію не лише як правовий, але насамперед як комунікативний, соціально-психологічний, емоційний процес взаємодії між суб'єктами конфлікту та медіатором. Важливо підкреслити, що медіація є соціально-смысловим процесом пошуку компромісів, а відтак вимагає залучення міждисциплінарного інструментарію та знань психології, соціології, риторики, філософії тощо. Звісно, медіація не повинна розглядатися як однозначна та абсолютна панацея від невирішуваних конфліктів. У той же час, вона є ефектив-

ним та інноваційним способом розв'язання спорів альтернативним судовому шляхом.

Аналізуючи природу медіації, її методику, технології та внутрішні механізми важливо звернути увагу на принципи, що визначають її практичну спрямованість. Так, принцип добровільності передбачає можливість кожної зі сторін вийти з процедури медіації, брати участь у ній добровільно. Крім того, дослідники, аналізуючи принцип добровільності, акцентують увагу на тому, що сторони в такій ситуації мають не лише власну зацікавленість, але й вкладають кошти для здобуття кінцевого результату [8, с. 56].

Важливо підкреслити, що застосування медіації забезпечує низку переваг для сторін конфлікту. Мова насамперед йде про можливість успішно та без зайвих витрат (часових, фінансових, емоційно-психологічних) вирішити конфлікт. Крім того, принципи медіації дають можливість брати участь у переговорному процесі на засадах добровільності, конфіденційності, взаємної згоди. Нарешті, медіація дозволяє виробити не просто формально справедливе з точки зору закону рішення, але досягти справжнього консенсусу. Такі домовленості будуть більш міцними, довготривалішими та легітимованими усіма сторонами процесу перемовин [9, с. 139].

Аналізуючи сучасний масив наукових досліджень з проблем медіації можна сформулювати загальну модель медіаційного процесу за такими теоретико-концептуальними кластерами:

1) цільово-стратегічний, який виявляє мету медіації як вирішення конфлікту, суперечки, які виникли між учасниками суспільних відносин або правовідносин до початку, під час або до завершення судового розгляду;

2) розвідувально-аналітичний, який передбачає роботу медіатора зі змістом конфлікту, його учасниками, визначення медіабельності проблеми – перспектив врегулювання конфлікту шляхом перемовин у майбутньому; до ознак медіабельності проблеми відносять: відсутність заборони на проведення медіаційного процесу; відповідність предмету спору принципам моралі та правового регулювання; готовність сторін до перемовин та потенційного примирення; відсутність заборони зі сторони закону

щодо врегулювання конфлікту шляхом укладання угоди; до критеріїв медіабельності відносять: легітимність, законність, спеціальну правосуб'єктність, наявність дискреційних повноважень, добровільність, компетенційні межі, перспективи дієвості медіаційної угоди [10, с. 259];

3) організаційно-комунікативний, який передбачає проведення медіаційного процесу між сторонами конфлікту та третьою стороною – медіатором за допомогою правових, емоційно-психологічних, комунікативних та інших засобів ведення перемовин;

4) консенсусно-легітимаційний, який передбачає знаходження компромісу, укладання угоди та визнання (легітимацію) її положень усіма сторонами конфлікту.

Слід відзначити, що правовими імперативами медіації виступає низка принципів, зокрема: принципи свободи та рівності сторін у медіаційному процесі; принципи незмагального характеру та динамічності процедури; принципи неформальності та обмеженості права втручання медіатора; принципи конфіденційності та професійної таємниці; принципи недопущення шкоди та особливої уваги до дітей, людей з інвалідністю; принципи міждисциплінарності у компетентності медіатора; принципи сумлінності, неупередженості та нейтральності медіатора; принципи взаємодії та етики поведінки тощо [4, с. 232].

Загалом можемо констатувати, що теоретико-методологічні засади як упровадження медіації в суспільно-правовий простір, так й проведення медіаційної процедури мають належне забезпечення. Дослідниками ретельно виписані принципи медіації, її концепція, модель, методика і технології проведення. Упровадження медіації як альтернативного способу вирішення конфліктів, без сумніву, є яскравою ознакою демократії, гуманізації суспільних відносин, а також свідчить про високий рівень цивілізаційного розвитку суспільства. Звісно, медіація не є цілком універсальним методом вирішення конфліктів, але вона забезпечує альтернативу, а відтак вибір, що дає відкриває ширші можливості вирішення конфліктів загалом. Перспективи аналізу порушеної нами проблеми убачаємо в розгляді здобутків упровадження медіації в практику правового життя, аналізі проблем і перспектив медіаційних практик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук Н., Мошківська Н. Сучасні тенденції впровадження медіації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2000. № 6. С. 11–15.
2. Белінська О. В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої школи юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 158–172.
3. Галай В. Медіація як один з альтернативних способів захисту прав пацієнтів. *Право України*. 2007. № 10. С. 35–37.
4. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
5. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до європейських стандартів. *Приватне право і підприємництво*. 2011. Вип. 10. С. 181–185.
6. Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 46–52.
7. Gmurzyńska E., Morek R. *Mediacje. Teoria i praktyka*. Warszawa : Oficyna a Wolters Kluwer business. 2014. 492 s.
8. Шинкар Т. І. Зарубіжний досвід правового забезпечення медіації та можливість його використання в Україні. *Наше право*. 2016. № 2. С. 54–58.
9. Коваль О. Альтернативні способи врегулювання кримінально-правових відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 139–143.
10. Мазаракі Н. Щодо поняття медіабельності спору. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. 12 С. 258–262.